

UOT 1.008

Şəhla ABDULLAYEVA
AMEA Fəlsəfə İnstitutu, dissertant

MODERNLƏŞMƏ VƏ MODA

Məqalədə müasir cəmiyyətdə modanın etik və estetik aspektləri tədqiq olunmuşdur. Cəmiyyətdəki hadisə və prosesləri araşdıran müəllif bu fikrə gəlir ki, modanın pozitiv və neqativ tərəfləri vardır. Məqalədə global, regional, lokal və milli səviyyədə modanın cəmiyyətdə müasirləşməyə təsiri və rolu araşdırılır.

Məqsəd: modanın cəmiyyətə təsirini öyrənmək

Metodologiya: müqayisəli təhlil

Elmi yenilik: geyim forması, şəhər və kəndli geyimləri cəmiyyətin müasirləşməsinə pozitiv və neqativ təsir edir

Açar sözlər: fəlsəfə, etika, modernləşmə, moda, dizayn

Müasir fəlsəfi fikirdə XXI əsrin humanizm yönümlü olacağı ilə bağlı müddəalar mövcuddur. Avropa antroposentrizmində insan faktorunun elmin mərkəzinə gətirilməsi, bu ümumi tendensiyanın qaçılmaz olduğundan xəbər verir. Elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı özünün ilkin başlanğıcında və inkişafı boyunca humanizm faktorunu ciddi şəkildə nəzərə almamış və bəzi sosial təzadların və ekoloji problemlərin yaranmasına təkan vermişdir. İndi artıq daha aydın şəkildə təsəvvür olunur ki, elmi-texniki inkişaf humanizm gerçəkliyi ilə harmoniya təşkil etməli, texniki tərəqqinin dinamikası ilə sosial-mədəni dinamikanın ritmi uyğun olmalı, bir-birinə və ətraf mühitə zərər verməməlidirlər.

Bir sıra tədqiqatlar dünya və dünyada insanın mövcudluğunun gələcəyi haqqında nikbin proqnozlar verməkdə çətinlik çəkirlər. Təxminən 40 il əvvəl Roma klubunun çaldığı həyəcan təbili humanitar və sosial elmlərin qarşılarındakı vəzifələrə daha da məsuliyyətli yanaşmağa bir çağırış kimi səsləndi (1, s.5). Müasir filosoflardan K.Yaspers, M.Haydegger, E. From və başqaları şəxsiyyəti müəyyənləşdirən əsas mənəvi göstəricilərin neqativ yönümlü dəyişmələri ilə bağlı təhlillər aparmış və bu istiqamətdə tədqiqatların daha da genişləndirilməsini zəruri hesab etmişlər.

Mədəniyyətin müxtəlif səviyyələrində gedən integrasiya proseslərinin öyrənilməsi, dominant təmayülü müəyyənləşdirən faktorların aşkarlanması aktual olaraq qalmaqdadır (2;3;4;5 və b.). Çünki mədəniyyət anlayışına baxış həm diaxron, yəni tarixi ardıcılıq baxımından, həm də sinxron, yəni müəyyən bir dövr və zaman kəsiyində fərqli xüsusiyyətlər nümayiş etdirir. Müasir mədəniyyətdə moda və dizaynın öz yeri vardır. Modanın mədəniyyətə təsiri inkaredilməzdir. Modanın səviyyələri tədqiqatçılar tərəfindən müəyyən edilmişdir: Modernləşmə və modanın səviyyələri.

Lokal səviyyədə. Mədəni inkişafın təzahüründəki dizayn lokal amillərin təsirindən asılı olaraq dəyişə bilər. Burada həm həmin yer üçün xarakterik olan ənənəvi ölçülər, həm müasir informasiya texnologiyalarının imkanları ilə gələn regional, milli və global səviyyələrin təsirləri özünü göstərir. Beləliklə, lokal moda təkcə lokal ənənəvi və ya qeyri-ənənəvi dizaynla müəyyənləşmir və onu əhatə edən daha böyük mədəni əhatənin təsiredici amillərindən qaynaqlanır. Məsələn, Azərbaycanın qərb bölgəsi üçün (məsələn, Gədəbəy rayonu üçün) aşıq sənəti təkcə ənənəvi mədəniyyətin funksionallığı ilə seçilmir, eyni zamanda mədəniyyətin dəbdə olan hadisəsi kimi səciyyələnir. Cənub bölgəsi üçün (məsələn, Lənkəran rayonu üçün) isə ibadət etmək dəbdədir. Bu meyillər bir tərəfdən mənəvi mədəniyyətin milli ənənəvi əsaslara, digər tərəfdən isə dini əsaslara daha çox bağlı olmasından qaynaqlanır. Mədəniyyət bütövlükdə özünün

daxili potensialını səfərbər edə bilir və ayrı-ayrı komponentlərini aktuallaşdırır, onların dizaynını ciddi şəkildə dəyişmədən lokal çərçivələrdə dəbdə saxlayır.

Regional səviyyədə. Bu səviyyədə gedən mədəni meyillər lokal ənənələrin məcmusundan əlavə onların arasında dominant mövqeyə çıxan dizaynın müəyyənləşdirdiyi moda ilə səciyyələnir. Məsələn, dini mühitin aktiv olduğu regionda dini ənənəyə uyğun geyim, belə bir mədəni dizaynın aktiv olmadığı regionda isə dünyəvi geyim dəbdə olur. Məsələn, Güney Azərbaycanda geyim dizaynının müəyyənləşməsində din faktoru aktiv şəkildə iştirak edir.

Milli səviyyədə. Müasir dövrdə modanın milli səviyyədə öz dizaynını müəyyənləşdirməsi bir çox amillərlə bağlıdır. Obyektiv amillər, ilk növbədə, milli modanın ənənəvi mədəniyyətlə əlaqəsinin möhkəmliyi ilə səciyyələnir. Yəni nə qədər ənənəyə bağlılıq mövcuddur və onun davamlılığı nə dərəcədədir. Bu əsas obyektiv faktordur. Bunun daxilində baş verən zəif dizayn dəyişkənliyi də onun milli əsaslara bağlılığını pozmur. Məsələn, müasir yapon mədəniyyətində dominant dəb ənənəvi yapon mədəniyyətinin müəyyənləşdirdiyi dizayn çərçivəsində gerçəkləşir. Burada dizayn xüsusiyyətlərinin müəyyənləşməsində iqtisadi, coğrafi və digər faktorların da rolu ola bilər. Milli moda dizaynının müəyyənləşməsi subyektiv amillərlə də əlaqəli ola bilər. Məsələn, Türkiyədə Cümhuriyyət qurulduqdan sonra Mustafa Kamal Atatürk ənənəvi qoyun dərisindən olan tüklü türkmən papaqlarını rəsmən yığışdırdı və yerinə şlyapa qoymağı əmr etdi. Ortası torbalı, indi bəzi kürd əsirətlərində qalan şalvarlar da kostyumlarla əvəzləndi. Qalstuk taxılması, kostyum geyilməsi Avropa geyim modası kimi Cümhuriyyətin ilk dönəmində Türkiyədə də yayıldı. Əski türk geyimləri və Osmanlı dəbi tədricən sıradan çıxdı. XX əsrin əvvəllərinə diqqətlə baxsaq bu tipli geyimə Azərbaycanda hələ etiraz olduğunu müşahidə edə bilərik. Məsələn, Sabirin satiralarında (“Oxutmuram əl çəkin” şeiri) “verməmə əsla riza, şapka qoya başına” fikrində bunu görə bilərik. Qərbdən gələn moda dərhal qəbul edilmir, milli dəbin özünüqoruma imkanlarından və müqavimət gücündən asılı olur. Milli moda özünü daha çox ənənəvi ev dizaynında qorumuşdur. Simmetrik, dördkünc, “iki göz”, “üç göz”, “dörd göz” ev dizaynı, ənənəvi hasar və darvaza quruluşları regionlarda geniş yayılmışdır. Son dövrlərdə informasiya texnologiyaları ev dizaynına da ciddi təsir göstərmişdir. Belə ki, qlobal informasiya şəbəkəsində ən müxtəlif dizaynlı evlərə rast gəlmək mümkündür. Bu da öz növbəsində inşaat və memarlıqda ev modasının müasirləşməsinə şərait yaradır. Çünki indi ev dizaynları dizayn katoloqlarından seçilir. Belə kataloqlarda ənənəvi milli dizaynlara rast gəlinmir. Finlərin “fn evi”, çinlilərin “çin evi” və s. vardır. Bizim bina evləri “amerikanka”, “alman layihəsi”, “finsayağı”, “Moskva layihəsi”, “Leninqrad layihəsi”, “Stalinka”, “Xuruşovka” kimi dizaynlarla tanınmaqdadır.

Qlobal səviyyədə. Bu səviyyədə moda özündə mədəniyyətlərin integrasiyasını ehtiva etməkdədir. Belə bir qlobal modanın müəyyənləşməsi, ümumən, qloballaşmanın tərkib hissəsi olaraq onun qanunauyğunluqları çərçivəsində baş verir. Yəni dünyada gedən qloballaşma prosesi moda və dizayn kateqoriyalarını da qloballaşdırır. Burada modanın dizayn aspekti ilə yanaşı, modanın fəlsəfəsi də ümumiləşir. Dominant dəb digər ölkələr üçün də əsas dəbə çevrilir. Bu özünü moda və dizaynın demək olar ki, bütün sahələrində göstərir. Hamı, ümumi dizayn etibarı ilə eyni geyinir, eyni evlərdə yaşayır, eyni texniki vasitələrdən istifadə edir, eyni sənət əsərləri yaradır, eyni şəkildə davranır və s. Buradakı rəngarənglik sadəcə daxili imkanlar hesabına baş verir. Əsas dizayn ümumi olur, dekorativ dizayn isə rəngarəngliyi təmin etməyə xidmət edir.

Qlobal modanın, yəni hər hansı dizaynın dominant mövqeyə keçməsi və qloballaşması milli moda özünəməxsusluğunun sərhədlərini daraldır. Dünyanın ümumi mənzərəsinə dizayn müxtəlifliyi baxımından yanaşdığımız zaman yapon, çin, hind, Yaxın Şərq, bir çox cəhətləri ilə ortaq olan Qərb və Amerika dizaynları ilə rastlaşırıq. Bu qloballaşma özünü bütün mümkün dizayn sahələrində göstərir. Məsələn, avtomobil dizaynına baxdığımız zaman, yapon “Toyota”sının, alman “Mersedes”inin, Amerika “Ford”unun, Koreya “Hunday”ının və s. eyni

dizaynı modellər olduğunu müşahidə edirik. Bu da dizaynın global moda halına gəlməsini göstərən hadisələrdən biridir.

Müasir dünya bütün digər aspektləri ilə yanaşı həm də mədəni proseslərin müxtəlifliyi və rəngarəngliyi ilə seçilir. Bütün bu müxtəliflik bir məcrada baş vermir, ziddiyyətlərlə müşayiət olunur. XX əsrin sonlarından başlayaraq elmi- texniki tərəqqinin inkişaf sürəti daha da artmışdır. Dünyanın əsas inkişaf dinamikasındakı sürətli artım təbiətdə və cəmiyyətdə baş verən ziddiyyətli proseslərin olduğu bir şəraitdə gedir. Belə ki, ətraf aləm sürətlə çirklənir, təbiətin təbiiliyi zədələnir, cəmiyyətdə sosial təzadlar çoxalır, demoqrafik proseslər təbii axarından çıxır, kəndlər boşalır, şəhərlər insan resursları ilə həddindən artıq dərəcədə yüklənir və nəticədə demoqrafik problemlər yaranır. Qeyd edək ki, belə ifrat yüklənmə təkcə sosial-iqtisadi faktorlarla şərtlənmir. Burada mədəniyyət faktorunun, mədəniyyətdəki modernləşmənin və modanın ciddi rolu vardır.

Şəhərlilik modası. Müasir mədəniyyətin modada öz əksini tapan əsas cərəyanlarından biri şəhərlilik modasıdır. Başqa deyilənlə, bu şəhərli olmaq modasıdır. Yəni müasir dövrdə şəhərlilik bir moda halını almışdır. Azərbaycan təcrübəsində şəhərliliyin moda olmasını şərtləndirən bir sıra səbəblər vardır. Bunlardan biri, heç şübhəsiz ki, müasirləşmənin ümumi inkişaf qanunauyğunluğudur. İnsanlar özlərini müasir inkişafın ətrafında deyil, onun içində görmək istəyirlər, onu kənardan seyr etmək istəməirlər, əksinə onun iştirakçısı olmağa üstünlük verirlər. Bu səbəb mədəniyyət qanunauyğunluğu ilə izah oluna bilər.

Digər bir səbəb isə iqtisadi amillərlə bağlıdır. İnsanları şəhərlərə toplayan təkcə şəhərli olmaq amili deyil, şəhərlərdəki sürətli inkişafdır. Bu inkişaf çoxşaxəli olduğuna görə çoxlu iş yerlərinin də yaranmasına şərait yaratmışdır. Keçid dövrünün sosial sıxıntılarını yaşayan insanlar problemlərini daha rahat həll etmək ümidi ilə şəhərə üz tuturlar. Bəziləri üçün şəhər iqtisadi baxımdan uğurlu olsa da, digərləri üçün bu mənfi nəticə verə bilər. Ənənəvi maldar və əkinçi təcrübəsi ilə şəhərə gəlib yüksək mərtəbəli binalarda inşaatda işləyən işçilərin faciələri buna nümunədir. XX əsrin əvvəllərində bu tipli çörək qazanmanın evinə göndərmək üçün yazdırdığı məktubu yetişməyən tipik, yazıq “Qurban” nümunəsi var (Məmmədquluzadə C. “Məktub yetişmədi”). Əhalisinin kişi hissəsinin şəhərə çörək dalınca gedişi kəndlərdə isə sosial vəziyyət belə xarakterizə olunurdu:

“Ağlama can bala, qayıdar atan,

Rəhm edər bizə də bizi yaradan!” (Vurğun S.).

Mədəniyyət qanunauyğunluqları ilə deyil, iqtisadi əsaslarla şərtlənən belə şəhərlilik könüllü deyil, məcburi seçimlə baş verir. Bu, eyni zamanda, kənddən şəhərə miqrasiya yaradır və belə məcburi köçlər kəndlərin boşalmasına gətirib çıxarır. Artıq belə kəndli üçün ayağının altında yaşıl çəmən deyil, qara asfaltın olması daha çox önəmlidir, başının üzərində, mavi səmada ağ buludların deyil, şəhərin qara tüstüsündən toplanan toz dumanının olmasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur. İnşaatlarda, “qul bazarları”nda iş axtaran, kirayələrdə qalan, ailəsinin və özünün ehtiyaclarını çətinliklə ödəyən belə “məcburi şəhərli”liyin şəhərlilik modası ilə mədəni əlaqəsi yoxdur.

Kənddə ev modası. Burada hər şeydən əvvəl qeyd edək ki, qanunauyğunluqları ilə şərtlənməsini müşahidə edirik. Çünki əhalinin imkanlı hissəsi dağlıq ərazilərdə yerləşən kəndlərdə ev tikir və isti yay mövsümünü orada keçirməyə üstünlük verirlər. Bu sosial qrupa daha çox məmurlar və iş adamları aiddir. Məsələnin əks tərəfdən görünüşü isə belədir ki, müflisləşmiş kənd əhalisi öz torpaq sahələrini şəhərdən gələnlərə ucuz qiymətə satmaq məcburiyyətində qalır.

Bir dəb halına gələn bu reallıq yenə də kənd əhalisinin azalmasına səbəb olur. Torpaq sahələrini satan kəndlilər şəhərə və onun ətrafına yerləşirlər. Şəhər üçün ixtisaslaşmamış və şəhər həyatı təcrübəsi məhdudd olan bu qrupun şəhər mədəniyyətində öz yerini tuta bilməsi olduqca çətinidir. Belə yerləşmələr şəhər modasına da müsbət təsir göstərmir. Çünki belə qruplar şəhər modasına uyğun ev tikmir, şəhər modasına uyğun işlə məşğul olmur, şəhər modasına uyğun

davranış mədəniyyəti nümayiş etdirmirlər. Məsələn, şəhərin içində maldarlıqla məşğul olur, parkda qoyun otarır və s.

Nəticə

Sosial sorğuların təhlilindən gəldiyimiz nəticəyə görə kənd-şəhər münasibətlərindəki mədəni integrasiya iki şəkildə qiymətləndirilir:

1) Bir qrup belə hesab edir ki, kənddən şəhərə kütləvi axın şəhərdə zəifləmiş milli koloritin güclənməsinə səbəb olmuşdur.

2) Digər qrup isə belə düşünür ki, kənddən şəhərə kütləvi axın şəhər mədəniyyətini zəiflətməmişdir.

Əlbəttə, hər iki qrupun rəyində müəyyən qədər həqiqət var. Belə ki, doğrudan da Sovet dövründən qalan köhnə şəhər davranışına təbii çalarlar əlavə olundu və o, bir qədər milli koloritin artmasına təkan verdi. Eyni zamanda buradakı kənd mədəniyyətinin dominant mövqeyə çıxması elitər şəhər davranışı dairəsinin xeyli dərəcədə daralmasına səbəb olmuşdur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Иванов В.В. Гуманитарные науки и будущее современной цивилизации// общественные науки и современность. №2, 2007, с.5..

2. Семиотика и художественное творчество. Москва: «Наука», 1977, с. 368.

3. Килошенко М.И. Психология моды: теоретический и прикладной аспекты. СПб.: СПбГУТ, 2001, 192 с.

4. Колесникова Е. В. *Влияние моды на социализацию личности* : Дис. ... канд. социол. наук : Курск, 22.00.06, 2004, 140 с.

5. Гофман А. Мода и обычай //Рубеж: альманах социальных исследований.1992. Вып.3. С.123- 142.

Шахла АБДУЛЛАЕВА

МОДЕРНИЗАЦИЯ И МОДА

Резюме

В статье исследуются некоторые этические и эстетические аспекты моды в современном обществе. Анализируя процессы и события, происходящие в обществе автор приходит к выводу мода влияет на общество как позитивно, так и негативно. В статье на глобальном, региональном, национальном и локальном уровнях рассматривается влияние и роль моды в модернизации современного общества.

Цель: изучить влияние моды на общество

Методология: сравнительный анализ

Научная новизна: форма одежды, городская и сельская одежда негативно и позитивно влияет на модернизацию общества.

Ключевые слова: философия, этика, модернизация, мода, дизайн

Shahla ABDULLAYEVA

MODERNIZATION AND FASHION

Summary

In the article some ethical and aesthetical aspects of modernization process of the fashion in modern society are investigated. The analyses of modernization process affords possibility for the author to conclude that the fashion has both a positive effect and a negative one on society. In the article a place and role in a modern society of the fashion in the process of modernization on the global, regional, national and local levels are considered.

Purpose: to study the fluence of fashion on society

Metodology: the comporative analsis

Scientific novelty: a form of clothes, urban and veral clothes, functional clothes, and the positive influence on modernization of society

Keywords: philosophy, ethics, modernization, fashion, design

Rəyçi: AMEA Fəlsəfə İnstitutunun baş elmi işçisi, fə.l.e d. Dilarə Müslümzadə

Qəbul edilib: 21.02.2019